

De staat van de natie: Nederland voor Belgen verklaard

Lezing te Diepenbeek¹

Prof.dr. Arno F.A.Korsten, Open Universiteit Nederland

Nederland, wat is dat voor een land? Dat is de vraag waarmee ik me hier bezig hou. Ik interpreteer de titel 'De staat van de natie' niet primair als 'De staat van de staat' hoe verleidelijk dat ook is na de turbulentie, die de opmars en dood van Pim Fortuyn in 2002 met zich bracht. Ik behandel het thema zowel sociologisch als bestuurskundig.

Doel van dit betoog is om u, als Vlamingen, de situatie in Nederland te verhelderen en uw geest aan te scherpen zodat u zelf op zoek kunt gaan naar stabiliteit en verandering in Vlaanderen. En u kunt proberen andere veranderingen in Nederland aan te wijzen dan ik noem.

De lijn van het betoog is dat ik eerst de mythen zal behandelen. Nederland lijkt altijd een land geweest te zijn van tulpen en molens, van dominees en koopmannen. Toch is er veel veranderd in vijftig jaar. Om daar achter te komen kun je kijken vanuit de optiek van een fotograaf, of vanuit die van een historicus met gevoel voor de tradities, vanuit die van een demograaf, een politiek wetenschapper, een econoom, een jurist, een sportsocioloog, een godsdienstsocioloog, een gezinssocioloog, een psycholoog en therapeut, een onderwijskundige, een criminoloog, een reclasseringsdeskundige of een rechter. Ik zal hier niet alle invalshoeken langs kunnen lopen. Ik moet me beperken.

1 Stabiliteit in beelden: de mythe

Vroeger, zeg vijftig jaar terug, viel Nederland clichéachtig te typeren als een land vol kaas, tulpen, vis en klompen, dus een land van Amsterdam (tulpen), Gouda (kaas) en Volendam (vis, klompen). Het is inderdaad een land met grazend rood- en zwartbont vee dat zorgt voor melk, met molens – vooral die van Kinderdijk liggen schitterend in het landschap -, met bloeiende tulpen en klompen, en met kermissen. Nederland is ook een van de **Lage Landen**, die van oudsher bekend zijn om een lage ligging, onder de zeespiegel. Vandaar dat het ook een land is met de karakteristieke dijken, polders en vaarten. Voor het schaatsen komen ons die vaarten van pas. Maar er is sprake van enige verandering, zoals in het vervolg zal blijken.

Wie momenteel een Engelstalige boek over *The Netherlands* pakt, treft thans nog stevast foto's aan met beelden van koeien, kaas, tulpen, molens, dijken en klompen. Zo willen veel buitenlanders ons land zien en zo presenteren we Nederland hier en daar blijkbaar nog steeds. We houden aldus een **mythe** in stand. Nederland is natuurlijk voor de gevoeligen voor mythes nog veel meer, zoals een land van glas en Delfts blauw, van karakteristieke jurken van Zeeuwse vrouwen, een land van harmonieën en fanfares, en van de zang vanuit en over de Amsterdamse Jordaan. De filmer Haanstra heeft dit goed geschetst in films, met titels als Water en Glas.

---

¹ 23 November 2002.

Denk niet dat de mythes onaantrekkelijk zijn. Wie vindt tulpen immers niet mooi en wie is erop tegen dat Nederlanders veel vlaaien verkopen aan Arabieren? Een koning hebben we al tijden niet gehad maar Nederland kent de monarchie waar de Duitsers ons om benijden. Wilhelmina, Juliana en Beatrix hebben veel goodwill in het buitenland opgebouwd. Daar heeft Nederland wel profijt van gehad, dat denken we althans.

Nederland is momenteel in allerlei opzichten een mooi, welvarend en stabiel land. Het gezin is nog steeds de hoeksteen van de samenleving en het volk is in grote meerderheid gelukkig, zo blijkt uit onderzoek. Maar er trad in vijftig jaar, sinds pakweg 1950, veel verandering op. Langs een aantal lijnen kun je stabiliteit en verandering lokaliseren. Ik kies voor diverse lijnen: door het bekijken van fotoboeken, door een gezin in 1952 en vijftig jaar later te bekijken, door professies te analyseren, door tradities te bezien.

2 Stabiliteit en verandering in fotoboeken

Allereerst iets over fotoboeken. Het modernere Nederland dat we in fotoboeken aantreffen, laat nog iets anders zien dan tulpen, kaas, molens en klompen namelijk Amsterdam met zijn vele fietsen, coffeeshops en gay corners. Er bestaat bijna geen ander land dan Nederland waar zoveel gefietst en zo liberaal met drugs wordt omgegaan. Er is blijkbaar verandering naast stabiliteit. Het beeld van tulpen, klompen en kaas klopt niet helemaal meer. Fietsen doen we ook iets minder dan vroeger, zo bleek onlangs.

Laat ons nu een beetje dieper graven.

3 Stabiliteit en verandering: het gezin in 1952 en nu

Wat zien we als we naar een gezin uit 1952 en nu kijken?

Gezin in 1952

In 1952 was de vader nog het hoofd van het gezin. Hij was kostwinner, noemde zich ook zo en moeder deed onder het beluisteren van de Arbeidsvitaminen, een toen bekend radioprogramma met luchtige muziek, het huishouden. Van een echt klein gezin was meestal geen sprake. De pil als effectief anticonceptiemiddel was nog niet uitgevonden. Organon was als producent daarvan onbekend.

Huishoudens hadden meestal een keuken en een niet al te grote huiskamer. Het was er druk. Gezinnen waren niet zelden gezinnen van drie generaties. Van leefkuilen of split-level woningen was geen sprake, van flats ook nog amper. Een tv en auto ontbrak, hier en daar had men een solex of andere bromfiets, die toen stevast brommer werd genoemd.

In het gezin uit 1952 heerste betrekkelijke rust en orde. Kinderen luisterden naar de ouders, gingen netjes naar de kerk, en sommigen werden zelfs misdienaar. Hier en daar had een gezin een kanarie in de huiskamer of buiten een volière. In de avonden vermaakte men zich met praten, een spelletje, een boek of breiwerkje. De schrijver Gerard van 't Reve typeerde het in zijn boek *De Avonden* als een knus maar ook als een wat eentonig leven. Verwarming was er niet, wel een met kolen gestookte kachel. Elke kleinere plaats had een café, een bakker en slager, een kruidenier, een hoefsmid en een kolenboer. De pastoor, arts en onderwijzer hadden nog gezag. Als je van huis ging, hoefde je de deur bij wijze van spreken niet eens te sluiten. Diefstal was amper

een issue en behoud van het leefmilieu al helemaal niet. De natuur was er vanzelfsprekend.

Hoe anders is het nu.

Gezin vijftig jaar later: 2002

De kostwinner, kanarie en volière zijn verdwenen. Vader en moeder zijn partners geworden, die als ze jonger dan 30 jaar zijn beiden in een beroep geld verdienen. Er is behoefte aan productieve krachten, en het is waar: arbeid is een maatschappelijk integratiemiddel en een manier van ontplooiing. De partners werken niet zo maar tussen 9 en 5. Ze hebben het druk met hun werk. Stress is thans een veelgebruikt woord geworden. Heel jonge kinderen gaan mee in de crèche. En wat oudere kinderen treffen bij thuiskomst, na schooltijd, zelden hun moeder aan. Ze treffen een oma aan of steeds vaker ook een Bosnische of andere vluchteling. Soms is er geen verwelkomer maar betreedt het kind zelf het lege huis. Dan spreekt men van sleutelkinderen. De nieuwe tijd heeft dus nieuwe woorden opgeleverd. Sleutelkinderen, ama's, crèche, enz.

De mondigheid is vijftig jaar 1952 sterk toegenomen en dat merken de onderwijsdocenten; de ouders staan vaker op de stoep. Van mondigheid heeft de arts voordeel en nadeel; mensen vragen beter maar ze accepteren minder. De arts moet meer uitleg geven. Want de burger is klant en de klant heeft rechten, zo wordt vaak gezegd.

Het gezag van de onderwijzer, arts en pastoor daalde de afgelopen decennia, door een grotere openheid. Kinderen worden vaak geen misdienaar meer, gingen minder ter kerke en er werd ook steeds minder missen opgedragen. Burgers werden minder contemplatief en jachtiger.

De welvaart is intussen enorm toegenomen en dus viel er meer te besteden. De kachel maakte plaats voor de centrale verwarming, de radio voor dvd-speler en tv, soms voor elk kind een. Een kind heeft tegenwoordig een eigen kamer met tv en computer voor spelletjes. Een moestuin ontbreekt, de kant-en- klaarmaaltijd wordt ingekocht. Koken gebeurt minder. Was een vrouw in 1930 nog 2 uren bezig met de voorbereiding van de warme maaltijd, nu is dat gemiddeld ongeveer een half uur.

Het leven is voor vrouwen dus veranderd doordat ze een groter aandeel namen in het arbeidsproces. Mannen namen sinds 1980 voorzichtig een aandeel in het runnen van het huishouden. Het huwelijk maakte plaats voor een samenlevingscontract en samen optrekken moet tegenwoordig vooral spannender zijn dan vroeger.

Vergelijking: toenemende eisen

Ik stap nu van de sekse naar de opleiding. Vergelijking van 1952 en 2002 leert dat het opleidingsniveau van burgers is gestegen. Burgers zijn in die periode mondiger geworden en zijn minder ingetogen gaan accepteren wat niet bevalt. Op het werk moest het anders, sneller, productiever, efficiënter. Men moet tegenwoordig op cursus en werkt over. De werknemer is een kritische succesfactor voor een bedrijf en wie die werknemers zo ziet, ziet die ook als een krachtbron met reserves, die aan te boren zijn. Dat gebeurt dan ook. Het leven wordt jachtiger.

De Nederlandse chansonnier Van Veen zingt dan ook een lied dat heet ‘opzij, op zij, opzij, ik heb ongelofelijke haast’. De inkomens stegen, er viel meer te besteden en bijgevolg is meer mogelijk. De eisen die mensen aan hun relatie stellen blijven ook niet gelijk maar stegen ook. Van de traditionele mannenwereld staat nog veel overeind, ook al morrelen meer geëmancipeerde vrouwen aan de ‘vesting’. Er kwamen geleidelijk meer mannen die kinderen zelf actief mee willen opvoeden.

Worden mensen nu vroeger volwassen?

Het traject naar volwassenheid is intussen slechts in schijn korter geworden maar in werkelijkheid langer geworden, waardoor relaties aangaan, wordt uitgesteld. Het wordt moeilijker om een partner te vinden en die vast te houden. Men spreekt in 2002 in studentenkring zelfs van bindingsangst, een woord dat in 1952 niet bestond. Lang niet iedereen durft tegenwoordig langdurig een relatie aan te gaan. Iemand zei me onlangs: ‘*Dat stel is nou een voorbeeldig stel. Misschien houden ze het wel twee jaar samen bij elkaar uit*’.

Kortom, een gezin of partnerrelatie in 2002 is heel wat anders dan in 2002. Het leven gaat sneller, er heerst minder rust. Kinderen krijgen last van concentratiestoornis. Sommige werknemers krijgen zelfs een burn-out of een muisarm. Een arbodienst kan dat niet verhinderen.

Informalisering

Als je het zo bekijkt is er geleidelijk veel veranderd. Mensen zijn ook wat anders gaan praten sinds de opmars van de vele agogen, sociologen en psychologen. Mensen gaan tegenwoordig vrijmoediger met elkaar om: opener en lossier. Er trad een informalisering in de contacten op. Dat is goed te merken aan geëmancipeerde vrouwen op weg naar de top. De carrièrevrouwen zijn bedrijvige types. Ze zijn geëmancipeerd, moeten tempo ontwikkelen om de taken georganiseerd te krijgen en flappen er meer direct uit dan vrouwen vroeger deden. Ze praten meer dan in 1952 gebeurde over hun gevoelsleven. Er heerst in het algemeen minder decorum. De Nederlandse premier moest onlangs in het tv-programma Barend en Van Dorp ervaren dat hij toegeschreeuwd werd door oud-topvoetballer en tegenwoordig schrijver Jan Mulder

Van de traditionele mannenwereld staat nog veel overeind, ook al morrelen meer geëmancipeerde vrouwen aan de ‘vesting’. Er kwamen geleidelijk meer mannen die kinderen zelf actief mee willen opvoeden.

Meer singles

Waar leidt de opmars van betaalde arbeid onder vrouwen in demografisch opzicht toe? Demografen houden ons voor dat *als* de eisen toenemen bij *de keuze van partners* de problemen van *matching* groter worden en de zoekmachines van mensen verfijnder wordt afgesteld. Steeds vaker mislukken relaties. Dat leidt tot een toename van het aantal singles. Elk jaar gaan er in Nederland wel honderdduizend stellen uit elkaar. Dat zijn tweehonderdduizend partnerlozen. In vijf jaar maakt dat een miljoen mensen. Nederland wordt zo meer en meer een land van exen, van mensen die een punt zetten achter hun relatie of dat gedaan hebben. Een op de vier mannen tussen de dertig en vijftig zal in de toekomst alleenstaand zijn. Meestal is hij een ex.

4 Stabiliteit en verandering in beroepen

Naast het fotoboek en het vergelijkend onderzoek naar een gezin, is stabiliteit en verandering ook op een derde manier te bezien, namelijk per ambacht of professie.

Neem de land- en tuinbouw.

Keuterboertjes met een gemengd bedrijf bestonden in 1950 nog maar nu niet meer. De veestapel liep terug en de bedrijven werden groter en groter; ze werden opgeschaald. Kippen gaan in legbatterijen en varkens wordt gefokt in grote varkenshouderijen. In 2100 zullen koeien misschien nog slechts in diergaarde Artis of de Zoo in Antwerpen te zien zijn. Veel boeren, ook varkenshouders, hielden het in het laatste decennium met hun agrarische beroepsuitoefening voor gezien, en maakten van hun boerderij een recreatieboerderij. Nederland exporteert nog wel tulpen en veel andere snijbloemen maar de land- en tuinbouw boette stevig aan betekenis in. Nederland moet het nu meer hebben van de bancaire dienstverlening en geavanceerde industriële productie.

Neem de kerk.

Het aantal priesters en kerkgangers daalde. De biecht werd in Nederland nagenoeg afgeschaft. Pastoors hebben moeite met een aansprekende moderne preek. Mensen zijn banger geworden maar gaan niet meer naar de kerk. De processie van 1950 maakte plaats voor de stille tocht tegen zinloos geweld. In wijken opereren hier en daar buurtvaders of wijkteams zonder politiebevoegdheid.

Neem de technische en administratieve beroepen.

In de technische en administratieve beroepen deden zich evoluties voor. De typemachine maakte plaats voor de computer en internet, de telefoon voor sms. En de fax is al weer achterhaald. Met de opmars van techniek is de samenleving ook kwetsbaarder geworden. Er is een risicosamenleving ontstaan. Elektriciteitscentrales kunnen uitvallen, het voedsel behoeft controle op BSE. Toezicht neemt toe.

5 De volksaard en cultuur

Wat is na deze beschouwing de volksaard? Vier kernwoorden hebben met de aard van het volk te maken:

- tolerantie,
- overleg,
- privacy,
- cultuur.

Ik licht ze toe.

Nederlanders kennen veel **tolerantie** voor anderen en anders zijn. Dat komt omdat we altijd veel minderheden gehad hebben. Vaak waren dat religieuze minderheden. Die minderheden hebben lang leiding gehad van kardinalen en andere geestelijke leidslieden. Hun gezag is sterk teruggelopen. De kerkgang en religieuze beleving zijn enorm terug gelopen. De tolerantie wordt momenteel op de proef gesteld. Nederland kreeg te maken met vreemdelingen en asielzoekers. Onder de asielzoekers bevonden zich economische en politieke vluchtelingen. Langzaam groeit de gedachte dat de politieke vluchtelingen in Nederland opvang moeten krijgen maar eigenlijk vooral in de eigen regio opvang zouden moeten krijgen en economische vluchtelingen moeten niet toegelaten worden. De strengere Vreemdelingenwet heeft inderdaad effect maar er ontstaat ook illegaliteit en er komen meer zwarte scholen, vooral in grote steden. Onder de buitenlanders van etnische herkomst is de werkloosheid hoog en ook komt

daaronder veel criminaliteit voor. De inburgering is te slap aangepakt. Velen beheersen geen Nederlands. De Nederlandse kiezers eisen intussen een stringenter toelatingsbeleid, betere inburgering en meer veiligheid in stadswijken. Er ging een repressieve golf over Nederland. Dat lieten ze in het stemlokaal merken.

Ik kom bij het overleg. Nederland is bekend vanwege **het polderen**. Daaronder verstaan we het vele overleg. Nederlanders waren lang gezagsgetrouw maar houden niet erg van **dwang**, steeds minder eigenlijk. Overleg vinden ze beter dan dwang. Bestuurskundig gezegd, de overheden maken meer en meer gebruik van economische en communicatieve beleidsinstrumenten. In plaats van de zweep komt de peen en de preek. Nederlanders krijgen graag uitgelegd wat moet gebeuren en willen het bespreken.

In de volksaard is er naast tolerantie en overleg plaats voor privacy. Nederlanders stellen **privacy** op prijs. In de volkstelling kwam het allemaal samen. De verplichte volkstelling werd dan ook in de jaren zeventig afgeschaft. Teveel dwang en teveel inbreuk op de privacy volgens velen. Een eigenzinnig volkje zou je zo zeggen. Toch valt dat wel mee.

Nederland is natuurlijk ook een land vol **cultuur**, van literatuur, klassieke muziek, toneel, ballet, pop en jazz. De oude Vondel maakte bij ons plaats voor Komrij, Hermans, Van 't Reve en Mulisch. Met de Nobelprijs voor literatuur wil het bij ons, met Mulisch, overigens niet vloten, zoals het ook met jullie, die Hugo Claus nomineren, niet wil opschieten. Beroemde schilders hebben we zeker gehad. De schilder Rembrandt van Rijn is wereldvermaard geworden evenals bijvoorbeeld Piet Mondriaan en Karel Appel. Ons concertgebouworkest is van wereldfaam, maar een Toots Tielemans hebben we weer niet.

De **helden van het volk** van tegenwoordig zijn echter niet de schilders, noch de mediatycoons als Van den Ende maar de popsterren en de sporthelden. Cruyff en Kluivert zijn de mensen die het maakten, de Elfstedentochtwinnaar Van Benthem ook maar wat minder. De sporthelden zijn de nieuwe miljonairs. Voor België geldt grotendeels hetzelfde, al moeten we dan eerder denken aan de cyclist Johan Museeuw.

6 De tradities

Wie iets wil zeggen over een land moet natuurlijk ook naar de traditie kijken. Nederland kent als elke natie natuurlijk wel **tradities** maar niet veel.

1. Politiek. Traditie op het vlak van politiek is er zeker geweest. De socialist stemde heel lang in de vorige eeuw op een linkse partij en de katholieke lang op de KVP en later op het CDA.
2. Zijn er andere tradities in de vorm van **feesten**? Ja, het Sinterklaas-feest.
3. **Vrije dagen** om een slag of zeeheld te gedenken of de lofzang op de Verenigde Oost-Indische Compagnie aan te heffen, kennen we in Nederland niet. Slechts kerkelijke dagen, Koninginnedag, de tweede wereldoorlog en het feest van Zwarte Piet en Sinterklaas is voor ons reden om een dag het bijtje erbij neer te leggen en soms de vlag, onze driekleur van rood, wit en blauw uit te hangen. Nee, van traditie moeten we het niet hebben.
4. Tradities kunnen natuurlijk ook op andere fronten gezocht worden, in de **keuken** of in wat we dragen, **de kleding**. Culinair gezien, is Nederland het

land van de zuurkool, boerenkool, en van spruitjes. Een Bouse hebben we niet. Maar er verandert wat. De multiculturele samenleving bracht ons nieuwe gewoonten en leefwijzen. De Nederland drinkt steeds minder bier en des meer wijn, koopt vaak 'kant en klaarmaaltijden' en kookt minder en minder zelf.

7 De vrije tijd

In het voorgaande hebben we al allerlei processen en sectoren in beeld gekregen. Maar wie een land wil kennen kan ook kijken naar de vrijetijdsbesteding. De Engelsen zijn een land van paardenrensport (Ascot), van rugby, voetbal en cricket. Wat doen Nederlanders eigenlijk aan sport? Nederland is een land van water en dus doen we aan watersport en schaatsen. Het is een vlak land en dus fietsen we graag en kijken naar wielrennen. Voetbal staat ook hoog aangeschreven. Atletiek en skiën, nee, dat is niks voor ons.

De sportbeoefening is na 1945 wel gevarieerder dan voor 1940, hoewel er wel vaak een bal bij komt kijken. We korfballen, volleyballen, basketballen, tennissen, hockeyen, voetballen en doen aan rugby. Crossen ook nog wel: motorcrossen, formule een-rijden.

Met schietsport hebben we evenmin wat. Het ontbreekt Nederland volledig aan een militaire traditie. Een militaire parade tref je bij ons niet aan.

De bevolking vervet intussen; de burgers bewegen te weinig ondanks de moderniteit van fitness.

8 Een land van vakjes

Laat ik een slag dieper en abstracter gaan. Nederland is een land van vakjes. Als je per vliegtuig vanaf de Noordzee via Brabant komt aanvliegen om op Schiphol te landen, zie je het ook al. Boven Nederland gekomen, ontwaar je de tuindersgebieden in het westland. De mooi strak gelijnd kavels zijn veelal rechthoekig. Bij de molens in Kinderdijk zie je kaarsrechte vaarten, die je ook vanuit het vliegtuig kunt herkennen.

Nederland is niet alleen geografisch maar ook sociaal en politiek een land van vakjes want we kennen veel minderheden: sociaal-economische, etnische en politieke minderheden. Dat is al vele decennia zo. Met minderheden heeft Nederland leren omgaan. De religieuze diversiteit was altijd groot. Dat partijen als het GPV nooit vrouwen wilden kandideren voor het parlement is getolereerd. Om curiosa maken we ons niet druk. Nederland blijkt een betrekkelijk tolerant volkje, het is een *permissive society*.

Vakjes als zuilen

Gaan we terug in de tijd dan zien we dat de verdeling van de bevolking op religieuze en sociaal-economische basis in de eerste helft van de vorige eeuw leidde tot een verzuilde samenleving, waarbij de scheidslijnen doorliepen in het onderwijs, de media en welzijnsorganisaties. We kenden ene katholieke, een socialistische en een neutrale zuil. Waar breuklijnen tussen zuilen bestaan, is lijm nodig om te verbinden. Die bleek in de periode tussen wat de pacificatie in het onderwijs werd genoemd, tussen 1918 en 1968 volop aanwezig. De basis in de samenleving was verdeeld maar de politieke toppen pacificeerden vanuit een irenische houding. Nederland kent dus een pacificatiedemocratie (Lijphart). De politieke leiders als Drees, Beel, Romme, Biesheuvel zorgden voor compromissen en polariseerden maar beperkt. Zo kon

Nederland het poldermodel inhoud geven en politiek stabiel blijven. Kabinetten hielden het dan ook veel langer uit dan in Frankrijk of Italië. Nederland was dus een eenheid in verdeeldheid.

Die eenheid in de samenleving is aangejaagd door de strijd tegen het water, heb ik geleerd. En inderdaad, Nederland voerde de strijd tegen water nog even in 1953, met de ramp in Zeeland, maar de wederopbouw was zo succesvol dat Nederland tot een van de meest welvarende naties in de wereld uitgroeide.

9 Economie en emancipatie

Nederland telt economisch dus mee. De arbeidsproductiviteit was en is groot, de welvaart hoog maar de arbeidsparticipatie van vrouwen bleef lang beperkt. Dat is intussen vlot ingelopen. Vrouwen gingen en gaan steeds meer studeren, vooral na 1975, en zelfstandig wonen. Trouwen is er steeds minder bij, echtscheidingen des te meer. Dat heeft gevolgen. In de woningbouw is er daardoor meer behoefte aan ruimte voor alleenstaande of een ouder-gezinnen.

10 Tussenbalans

De rode draad in het betoog tot nu toe is: Nederland is een land van vakjes: geografisch, sociaal en politiek. Nederlanders bevinden zich historisch gezien graag binnen kaders, binnen lijnen. Dat beperkt. Wie binnen lijnen blijft, is echter een gevangene. Hij of zij is niet erg creatief en blijft binnen het paradigma van de zekerheid. Maar intussen is Nederland hier en daar buiten de vakjes getreden, moeten treden. Het opleidingsniveau is steeds hoger, de media worden gedurfter, er komen nieuwe problemen op waarop de bestaande politiek geen voldoende antwoord heeft, en de kiezers zijn vrijwel massaal op drift.

11 Participatie

Nederland zit momenteel als een **rommelende vulkaan in een eruptieve periode**. Hoewel er sprake was van politieke stabiliteit, zijn er ook eerder al wel enkele **erupties** geweest. De studentenrevolte in mei '68 in Parijs sloeg destijds direct over naar Amsterdam en Nijmegen. De provo's hielden bijeenkomsten, flower power groeide en de studenten bezetten het universitaire zenuwcentrum, het Maagdenhuis, in Amsterdam. Ze eisten meer democratie. Die democratisering is er ook gekomen: in onderwijsorganisaties, en daarna ook in het leger, in verzorgingshuizen, binnen krantenredacties. Burgers kregen in en na de jaren zeventig ook meer inspraak in de ruimtelijke ordening.

Wie wil inspreken, moet zich kunnen verweren en kunnen argumenteren. Jongeren moesten weerbaarder worden, zei men in de jaren zestig en zeventig. Ze moest rechten gebruiken en **mondig** worden. Dat hebben we geweten. Van politiek consensus en een stille basis werd Nederland via teach-inns een land met wel heel veel rechtshulp en politieke participatie. De gratis rechtshulp en overgewaaiden gewoonten uit de VS droegen bij aan het ontstaan van een **wapenwedloop** tussen advocaten en officieren van justitie waar nog geen einde aan gekomen is. De opkomstplicht bij verkiezingen werd in Nederland begin jaren zestig afgeschaft en burgers raakten geleidelijk **los van traditie in hun stemgedrag**. Ze gingen petitie ondertekenen, staken en lid worden van Natuurmonumenten en Greenpeace. Floating voters werden het, zwevende kiezers.

Intussen is de traditionele participatie gedaald. Het aantal leden van politieke partijen en vakbonden nam geleidelijk af. De electorale emancipatie van kiezers leidde tot verschuivingen in de aanhang van partijen met als meest opmerkelijke uitkomst de winst van Pim Fortuyn op 6 maart in Rotterdam en van de Lijst Pim Fortuyn op 15 mei. Intussen is Nederland politiek gezien geëmancipeerd omdat kiezers nu overtuigd willen worden van de kwaliteit van de producten op de politieke markt. De concurrentie tussen politieke partijen voltrekt zich nu vooral via de televisie, niet meer via grote debatten, niet via spots of actualiteitenrubrieken en al helemaal niet meer via pamfletten en folders. Journalisten zetten de toon in programma's als Barend & Van Dorp. Je kunt tegenwoordig deelnemen met een lijst zonder partij en nog winnen ook.

12 Individualisering en calculatie

Overzie ik de veranderingen in Nederland dan constateer ik dat ze zich **geleidelijk** voltrekken, soms met schokken. Over het geleidelijke zei ik al iets. De politiek voormannen hebben lang onderling de dienst uitgemaakt zonder de leden veel invloed te geven. Maar er heeft zich hoe geleidelijk ook een emancipatie van grote bevolkingsgroepen voltrokken. De zuilen gingen aan gruzelementen. De ontzuiling ging gepaard met **individualisering** en tegelijk met **calculerend gedrag**. Met de individualisering in de periode 1970-2000 kwamen nieuwere verschijnselen in omvang toe, zoals echtscheidingen. Ook in het huwelijk wordt gecalculeerd.

13 Taboes en taboedoorbreking

Revolutionair ging het er in Nederland in de vorige niet aan toe. Nederland is door zijn minderheden een land geweest van **angsthazen**. In dit kleine land sta je vlug op de tenen van een ander; immers, we kennen veel minderheden en ook veel **taboes**. Er zijn tal van onderwerpen te noemen die de laatste decennia niet besproken konden worden. Veel benepenheid is intussen verdwenen hoewel er nog *religious belts* zijn, met name op de Veluwe. Over de hoogte van het salaris, seksualiteit en voorbehoedsmiddelen en de hoogte van het salaris sprak men in de jaren vijftig en zestig zelfs in familiekring niet of nauwelijks. Met de individualisering, medisch-technologische uitvindingen zoals de anticonceptiepil, en de opmars van de televisie is veel veranderd. Tegenwoordig geldt: je zegt wat je denkt, en je doet wat je zegt.

De **taboedoorbreking** richt zich tegenwoordig, vooral onder invloed van Fortuyn's niet ontziende benoeming van feiten, op het aan de orde stellen van onveiligheid en de toestroom van economisch gemotiveerde gelukszoekers. Law and order was in de periode 1960-1990 al wel een verkiezingsitem maar niet het hoofditem. De houding van 'alles moet kunnen' was toen nog niet doorgeslagen. Daardoor is Nederland lang tolerant gebleven en golden solidariteit als een belangrijke waarde naast vrijheid, gelijkheid en broederschap. Nederland is een links land geworden omdat CDA en VVD voortdurend de sociaal-democraten nodig hadden voor meerderheidsvorming, waardoor de nadelen van linksigheid niet gezien werden. Uitwassen werden amper benoemd: een toename van geweldsmisdrijven, meer fraude met bijstandsgelden, meer schoolspijbelaars, meer voetbalgeweld. Veel gezagsposities zijn afgebroken. De pastoor, de burgemeester, de arts, de politieman en andere frontlijnambtenaren moeten meer uitleggen en wordt agressiever benaderd. Lang werd uitwassen zoals van hooligans geaccepteerd. Tot er een omslag kwam, begin dit jaar. Zelfs de politieleiding in Amsterdam accepteerde niet meer dat per voetbalwedstrijd soms

meer dan 1000 agenten moesten worden ingezet terwijl er voor het speuren naar gestolen auto's en inbraak in woningen geen personeel meer was. Ook het geweld in grote stadswijken in grote steden werd niet meer aanvaard.

Nederland is dus van een land verdeeld in vakjes met veel hokjesdenken, een land geworden met veel meningsvrijheid, veel mondigheid en steeds minder invloed van ouders op kinderen. Velen denken dat er teveel uitwassen zijn gekomen. De reactie daarop is duidelijk. Rotterdam voert een oorlog tegen de onveiligheid en Gouda stelde regels vast voor stadsetiquette. Meer repressie dus. Fatsoen moet je doen, zegt premier Balkenende. Inburgeringsprogramma's faalden, dat wordt nu erkend en moet beter. Jongeren uit minderheidsgroepen worden harder aangepakt. Dat allochtonen meer misdrijven plegen, is lang buiten de kranten gehouden. Het mocht niet gezegd worden maar is nu gemeengoed. Velen pikken het niet meer als ze gedwongen worden hierover te zwijgen onder het motto van etikettering en 'vooroordelen'. Er bloeit een levendig debat over de vraag of multiculturalisering samen moet gaan met erkenning van het primaat van de waarden en normen van Nederland. Velen tenderen naar de lijn: wie in Nederland verblijft moet de taal leren. Folders in dertig talen voor Turken, Marokkanen, Afghanen enz. , dat doen we in Nederland niet of nauwelijks meer. Gezegd wordt: geen overheid in Irak of Iran is bereid een katholieke kerk voor Nederlandse katholieken te bouwen en de Nederlandse overheid hoeft dat ook niet te doen.

U ziet, Nederland is een natie in beweging: sociaal, economisch, cultureel en politiek.

14 Verkiezingen: 15 mei 2002

De verkiezingen van 15 mei waren een grote opluchting voor veel burgers omdat eindelijk bepaalde taboes doorbroken werden en de bestaande politieke kaste gestraft werd voor niet luisteren naar de drie centrale klachten vanuit de bevolking in de grote steden: gebrekkige veiligheid, te ruimhartige toelating van vluchtelingen die geen politieke vluchteling zijn, en de lange wachtlijsten in ziekenhuizen. Veiligheid in grote steden kwam hoog op de agenda. Ook werd nu erkend dat van alle vluchtelingen 80% economische gelukszoekers zijn en ongeveer 20% echte politieke vluchtelingen. Nederland wenst niet meer al die economisch vluchtelingen op te vangen en weert ze nu aan de deur, althans dat is de officiële leer nu.

15 Mei was dus een moment dat veel vragen opriep en velen in verwarring bracht. De natie is enigszins in verwarring geraakt, waartoe de moord op Fortuyn en de grote winnaar bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer, de Lijst Pim Fortuyn, heeft bijgedragen. Pim Fortuyn was een leider zonder partij en toen de leider begraven was en 26 parlementariërs verkozen waren moest er nog een partijstructuur groeien. Dat bleek heel moeilijk. Er kwam maar geen discipline en patroon in het spreken en zwijgen. Velen hadden het politieke handwerk niet voldoende inde vingers. Het kabinet-Balkenende is daarom gevallen en Nederland likt zijn wonden.

Electoraal op 15 mei omdat kiezers gingen zweven en massaal voorkeur voor een andere partij uitspraken. In intellectueel opzicht trad Nederland buiten de gebaande paden doordat het lang onbespreekbare bespreekbaar is geworden. Het taboe van het vakjesdenken, van de letterbak, is doorbroken. Politieke correctheid wordt snel incorrect. **Nederland is Nederland van de vorige eeuw niet meer.** Nederland is **in verwarring** over de politieke keuzen, over de tolerantie, over wat gezegd kan

worden, over fatsoen. Er zal wel weer enige stabiliteit volgen. De revolutie is ver weg, hoewel sommigen een **nieuwe democratische golf** als mei 1968 voorspellen.

Of dat erg is, is hier niet aan de orde. Wat ik wilde doen, is de beweging schetsen.

Literatuur

- Pleij, H., Hollands welbehagen, Prometheus, Amsterdam, 1998.
- Westerloo, G. van, Prinsendrama, De Bezige Bij, Amsterdam, 2002.
- Het fenomeen Fortuyn, De Volkskrant, 2002.
- Fortuyn, P., De puinhopen van acht jaar paars, Rotterdam, 2002.
- Zonneveld, M., Kermis in de politiek, Van Gennep, Amsterdam, 2001.
- Sociale kaart van Nederland, SCP, 2001.
- Sociaal en Cultureel Rapport, SCP, 2002.

Stellingen

Nederland is vlak en rechthoekig. Polderland. Molens. Kinderdijk.

Nederland is een vlak land. Alles verwaait, dus is er weinig traditie. Er zijn geen vrije dagen voor helden. De grootste held is Sinterklaas.

Nederland is een land van vakjes: geografisch, sociaal en politiek. Een land van minderheden. Verdeeld dus. Dus is er ordening. Ieder zijn eigen onderwijs, de rekening naar de staat.

Verdeeld land en dan toch eens? Nederland is het land van het pacificatiemodel en van het poldermodel. Polderen aan de top.

Politiek gezien is Nederland in beweging: Veel kiezers zweven. Partijlidmaatschap is uit en de beweging is in.

Sociaal gezien:

welvaart, meer werken, meer individualisering, meer mondigheid, minder accepteren en incasseren, meer echtscheiding, minder lezen, meer tv kijken, multiculturalisering.

Gevolg 1 - De mondigheid van Nederlandse burgers heeft tot meer agressie geleid: rond voetbalvelden, bij de sociale dienst, in treinen en in het autoverkeer.

Gevolg 2 - Nederland is multicultureler geworden: de helft van jongeren in Amsterdam is niet –allochtoon. De multiculturaliteit geeft een multicultureel drama: werkloosheid, botsing van waarden en normen.

Gevolg 3 - Nederland kent taboes om de zaak niet uit elkaar te laten spatten.

Na 15 mei zijn diverse taboes doorbroken, met de winst van de LPF. Het vreemdelingenvraagstuk moest besproken worden, evenals de veiligheid en de te lange wachtlijst.

15 mei bracht aan het licht dat de representatiedemocratie beperkingen kent. Politieke partijen kunnen proberen beter te gaan luisteren en debatteren maar dat zal niet echt slagen. Partijen zijn heel klein geworden.

Het actuele aarden en normendebat laait op: oorlog tegen onveiligheid in Rotterdam en stadsetiquette in Gouda.